

Павлюк Оксана Дмитрівна,
практичний психолог, викладач «Правознавства»
Державного навчального закладу
«Київський центр професійно-технічної освіти»

МОТИВАЦІЯ ДО ЛІДЕРСТВА УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ: СУТНІСТЬ ТА ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ

Анотація. У статті розглянуто сутність мотивації з огляду на різні наукові підходи. Констатовано доцільність розвитку лідерських якостей учнів закладів професійної освіти (ЗПО) та відповідної мотивації з урахуванням особливостей юнацького віку. Визначено відмітні ознаки мотивації до лідерства як складової мотиваційної сфери, що зумовлені властивостями особистості та її самооцінкою, пов'язані зі станом її внутрішньої вмотивованості, соціальною орієнтованістю, прагненням до успіху, тощо. Показано, що мотивація до лідерства відображається в учнів ЗПО у сукупності їхніх ставлень до загальногрупової діяльності, її мети та процесу, до загальногрупових та власних цінностей, їх реалізації, до групи, процесу її функціонування та розвитку, до самого себе як суб'єкта діяльності та члена групи, зумовлює активну діяльність та поведінку учнів, їхню наполегливість, самостійність, ініціативність у досягненні навчально-професійних цілей.

Охарактеризовано етапи формування мотивації до лідерства учнів ЗПО. Показано доцільність упровадження спеціального тренінгу у процесі розвитку мотивації до лідерства учнів ЗПО.

Ключові слова: мотив, мотивація, лідерство, мотивація до лідерства, лідерські якості учнів ЗПО, зворотний зв'язок, рефлексія, тренінг.

Павлюк Оксана Дмитриевна

МОТИВАЦИЯ К ЛИДЕРСТВУ УЧАЩИХСЯ ЗАВЕДЕНИЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ: СУЩНОСТЬ И ЭТАПЫ ФОРМИРОВАНИЯ

Аннотация: В статье рассмотрена сущность мотивации с учетом различных научных подходов. Констатируется целесообразность развития лидерских качеств учащихся ЗПО и соответствующей мотивации с учетом особенностей юношеского возраста. Определены отличительные признаки мотивации к лидерству как составляющей мотивационной сферы, обусловленные свойствами личности и ее самооценкой, связанные с состоянием ее внутренней мотивированности, социальной ориентированностью, стремлением к успеху, и т.п. Показано, что мотивация к лидерству отображается у учащихся ЗПО в совокупности их отношений к общегрупповой деятельности, ее цели и процессу, в общегрупповых и собственных ценностях и их реализации, к группе, процессу ее функционирования и развития, к самому себе как субъекту деятельности и члену группы, приводит к активной деятельности и поведению учащихся, их

настойчивості, самостійності, ініціативності в досягненні учебно-професійних цілей.

Охарактеризовані етапи формування мотивації к лідерству учащихся ЗПО. Показана целесообразность внедрения специального тренинга в процессе развития мотивации к лідерству учащихся ЗПО.

Ключевые слова: мотив, мотивация, лідерство, мотивация к лідерству, лідерские качества учащихся ЗПО, обратная связь, рефлексия, тренинг.

Oksana Pavlyuk

MOTIVATION TO LEADERSHIP OF VOCATIONAL SCHOOLS STUDENTS: ESSENCE AND STAGES OF FORMATION

Abstract. *The article considers the essence of motivation in terms of different approaches. The expediency of development of leadership qualities of vocational schools students and the corresponding motivation is established taking into account the features of youth age. The distinctive signs of motivation to leadership as a component of the motivational sphere are determined which are conditioned by the personality traits and self-esteem, connected with the state of its internal motivation, social orientation, aspiration for success, and others like that. It is shown that the motivation to the leadership is reflected in the vocational schools students in their totality of their attitudes (to the general group activity, its purpose and process, to the general group and own values and their realization, to the group, the process of its functioning and development, to himself as a subject of activity and member of the group), motivation to the leadership determines students active activity and behavior, their persistence, independence, initiative in achieving educational and professional goals.*

Stages of formation of motivation to leadership of vocational schools students are described. The expediency of special training introduction in the development process of motivation to leadership of vocational schools students is shown.

Key words: *motive, motivation, leadership, motivation to leadership, leadership skills of the vocational schools students, feedback, reflection, training.*

Постановка проблеми

У сучасних умовах постійних соціальних трансформацій актуалізується доцільність розвитку лідерських якостей особистості, обумовлених потребою в її ефективній адаптації до змін соціального середовища та прагнення до його перетворення. Відповідно йдеться про розвиток мотивації до лідерства, який набуває особливої ваги у ранньому юнацькому віці (15–17 років). Це пов'язано зі зміною соціальної ситуації розвитку — свідомим переходом від позиції дитини до позиції дорослого, а також поглибленням особистісної рефлексії, емоційно-ціннісного самоставлення, формуванням смислової та світоглядної систем, пошуком сенсу життя.

Актуальність проблеми дослідження. Порівняно з підлітковим, у юнацькому віці підвищується інтерес до навчальної діяльності, складається

нова мотиваційна структура навчання. Домінуючими стають мотиви, детерміновані соціальним і особистісним самовизначенням.

У цей період частина учнів вступає до ЗПО, що зумовлює їхню нову соціальну позицію, часто змінюючи для них значущість навчання. Учні ЗПО, для яких головною є навчально-професійна діяльність, починають розглядати навчання як передумову майбутньої професійної діяльності. Їхня лідерська позиція виявляється у відповідальному ставленні до предметів зі спеціалізації, за якою вони навчаються, активній участі в учнівському самоврядуванні, гуртках різного спрямування, спартакіадах та наполегливій роботі на уроках виробничого навчання.

Однак саморозвиток та розвиток лідерських якостей учнів ЗПО у сучасному нестабільному суспільстві ускладнюється в зв'язку з безліччю проблем як матеріального, так і особистісного характеру, однак в юнацькому віці бракує досвіду і навичок для їх вирішення. При цьому, як показує практика, інженерно-педагогічний колектив ЗПО не завжди розуміє роль лідерства в освітньому процесі, і відповідно, не орієнтований на формування мотивів лідерської поведінки та діяльності учнів.

Аналіз основних досліджень та публікацій

Зазначимо, що проблема розвитку лідерських якостей особистості вже була предметом уваги дослідників. Вивченням різних аспектів лідерства займалися такі вчені, як Г. Андрєєва, Л. Карамушка, І. Кон, Є. Кузьмін, Б. Паригін, А. Петровський, Р. Стогділл, Л. Уманський та ін. Досліджено лідерські якості особистості представників різних вікових груп і професійних спільнот (Л. Карамушка, Н. Семченко, О. Чернишов, В. Ягоднікова, Т. Фелькель та ін.), дитячих і юнацьких колективів (Є. Аркін, Л. Артемова, І. Волков, Г. Драгунова, А. Залужний Я. Коломінський та ін.).

З іншого боку, вивчалися різноманітні аспекти мотиваційної сфери особистості загалом (Дж. Аткинсон, Б. Вайнер, Дж. Верофф, С. Занюк, Д. Мк. Клелланд, К. Левін, С. Максименко, Г. Мюррей, С. Шмальт та ін.) та її розвитку в контексті навчальної діяльності зокрема (О. Бондарчук, С. Бочарова, Л. Сердюк та ін.). Окремі аспекти формування мотивації лідерства в процесі онтогенезу особистості досліджували Л. Божович, Д. Ельконін, С. Походенко та ін.).

Водночас, попри всю актуальність, мотивація до лідерства учнів ЗПО та її розвиток не були предметом спеціального дослідження.

Мета статті — розглянути сутність, специфіку та етапи розвитку мотивації до лідерства учнів ЗПО.

Виклад основного матеріалу

Розглядаючи лідерство як спосіб поведінки та діяльності учнів ЗПО, спрямований на досягнення мети, реалізацію цінностей групи, координацію процесу функціонування та розвитку групи, важливо передбачити наявність мотивації цієї поведінки і діяльності. Це обумовлює доцільність визначення сутності мотивації до лідерства.

Досліджуючи поняття і сутність мотивації, Є. Ільїн пропонує розглядати її як динамічний процес формування мотиву, який є підставою вчинку. За В. Стоуном, мотивація залежить від можливостей, які усвідомлюються людиною. К. Обуховський визначає мотив як вербалізацію цілі й програми, що дає можливість даній особі розпочати певну діяльність¹⁶. Отже, мотив визначається як матеріальний, або ідеальний об'єкт, що набуває ознак предмета, конкретизується, в якому знаходить своє втілення та чи інша потреба. Змістоутворювальна функція мотиву задається тим змістом, якого набуває цей мотив у свідомості суб'єкта. Таке розуміння мотиву як предмета О. Леонтьєвим розкривається в загальному контексті його трактування предметності, як історично фіксованої функції. Предметна сфера, у якій живе і діє людина, розглядається не як сукупність фізичних об'єктів, а як світ предметів людської діяльності, що виступають носіями визначених значень, особистих змістів, тобто через призму сприйняття їх суб'єктом¹².

Згідно з С. Рубінштейном, «...мотиваційного значення набуває кожне відображуване людиною явище. Тому мотивація закладена не лише в почуттях, але й у кожній ланці процесу відображення, оскільки вона завжди має в собі спонукальний компонент»²⁰.

На думку представників когнітивного напрямку (Б. Вайнер, Ю. Куль, В. Меєр, Н. Фітер та ін.), у мотиваційному процесі важливе значення мають пізнавальні процеси, завдяки яким різні альтернативи звужуються за валентністю та вірогідністю і, як наслідок, забезпечується процес мотиваційного висновку⁸.

Узагальнюючи дані підходи, вважаємо, що під *мотивацією лідерства* учнів ЗПО доцільно розуміти сукупність мотивів лідерської поведінки та діяльності в навчально-виховному процесі, в якому бере участь уся сукупність мотивованих ставлень: до загальногрупової діяльності, її мети та процесу; до загальногрупових цінностей та їх реалізації; до групи і процесу її функціонування та розвитку, до самого себе як суб'єкта діяльності та члена групи⁹.

В основу мотивації до лідерства, як і кожної мотивації, покладено певні *потреби*. Прихильник гуманістичної психології М. Маслоу у своїй теорії ієрархічних потреб зазначив, що коріння лідерства зароджується у процесі трансформації людських бажань (мотивів, які виходять із почуттів) у потреби, соціальні прагнення, колективні очікування, а саме: у мотиви, які залежать від середовища. Учений розрізняв у лідерів два типи владних потреб: а) у силі,

¹⁶ Нартова-Бочавер С. К. Экспериментальное исследование ситуационной изменчивости мотивации помощи / С. К. Нартова-Бочавер // Психологический журнал. — 1992. — Т. 13, № 4. — С. 15–24.

¹² Леонтьев А. Н. Проблемы развития психики / А. Н. Леонтьев. — 3-е изд. — М.: Изд. МГУ, 1972. — 432 с.

²⁰ Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание / С. Л. Рубинштейн. — М., 1957. — 328 с.

⁸ Знаков В. В. Понимание как проблема человеческого бытия / В. В. Знаков // Психологический журнал. — 2000. — Т. 21, № 2. — С. 7–15.

⁹ Ильин Е. П. Мотивация и мотивы / Е. П. Ильин. — СПб.: Питер, 2000. — 512 с. — С. 46.

досягненні, автономності і свободі; б) у домінуванні, репутації, престижі, успіху, статусі тощо¹⁴.

Саме тому, на нашу думку, суттєвою складовою мотивації до лідерства є *прагнення до успіху*. Прагнення до досягнення успіху, за Ф. Хоппе, чи «мотив досягнення», за Д. Маккелландом, — це стійка потреба індивіда в досягненні успіху в різних видах діяльності. Ця потреба має генерелізований характер і виявляється в будь-якій ситуації, незалежно від її конкретного змісту. Формування «мотиву досягнення» багато в чому залежить від виховання дитини у сім'ї, починаючи з раннього дитинства⁹.

Уперше конструкт потреби в досягненні виділив Г. Мюррей у контексті загальної структури особистості. Потреба в досягненні, за автором, означає «виконувати щось складне; керувати, маніпулювати, організовувати — стосовно фізичних об'єктів, людей чи ідей; робити це якомога швидше та самостійніше; долати перешкоди та досягати високих показників; удосконалюватися; заперечувати й випереджати інших; реалізовувати таланти та цим підвищувати самоповагу»²⁵.

За С. Вороноюю, структура мотивації досягнення розкривається у взаємодії мотиву, уникненні невдачі, в основу яких покладено потребу в досягненні та потребу в уникненні невдач як субафективне і субкогнітивне їх ядро. Мотив досягнення і мотив уникнення невдачі активізуються через ситуаційно-специфічні стимули і спрямовують особистість на успішну реалізацію конкретних цілей, підвищення власної компетентності, процес діяльності або на запобігання невдачі, покарання, поразки у ситуації досягнення².

Ф. Райс зазначає, що особистість раннього юнацького віку зі статусом зрілої особистості, яка пережила психологічний мораторій, вирішила кризу власної ідентичності шляхом оцінювання та вибору варіантів, дій самостійного висновку, характеризується «сильною мотивацією досягнення, причому вона цього може досягти не за рахунок особливих здібностей, а скоріше, завдяки вищому рівню внутрішньої психічної цілісності та соціальної адаптації»¹⁸. Важливо відзначити, що орієнтація на завдання в юнацькому віці має сталий характер, передбачає порівняння власних результатів діяльності з попередніми, їх удосконалення. Тому така спрямованість стимулює інтенсивнішу роботу, вищий рівень наполегливості й оптимальний результат діяльності⁵.

О. Єлісеєв зазначає, що в мотивації досягнення «представлені індивідні та індивідуальні властивості особистості, переосмислені завдяки напруженій,

¹⁴ Маслоу А. Психология бытия / А. Маслоу. — М., 1997. — 341 с. — С. 84.

⁹ Ильин Е. П. Мотивация и мотивы / Е. П. Ильин. — СПб. : Питер, 2000. — 512 с. — С. 179.

²⁵ Murrey H. A. Exploraion in personality / H. A. Murrey. — N.Y. : Oxford Univ. Press, 1938. — 751 p. — P. 164.

² Бех І. Д. Виховання особистості: сходження до духовності : наук. вид. / І. Д. Бех. — Київ : Либідь, 2006. — 272 с.

¹⁸ Райс Ф. Психология подросткового и юношеского возраста / Ф. Райс. — СПб. : Питер, 2000. — 624 с. — С. 224.

⁵ Воронова С. В. Психологічні особливості мотивації досягнення випускника школи інтернату : дис. ... канд. психол. наук : спец. 10.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / С. В. Воронова. — Київ, 2003. — 260 с.

творчій активності самосвідомості. Таким чином, у мотивації досягнення людина розкриває у себе те, як вона конкретно себе бачить»⁶.

Як відомо, розрізняють три мотиваційні стани людини:

- внутрішньої мотивації, який визначається потребами в самодетермінації та компетентності, що є одними з провідних психологічних потреб людини;

- зовнішньої мотивації, який детерміновано зовнішніми силами стосовно «Я», що спрямовані на ініціацію та(або) регуляцію поведінки людини;

- амотивації (наміру до здійснення дії) супроводжується почуттям некомпетентності та неефективності²³.

Лідерство, як суб'єктна активність, передбачає *стан внутрішньої мотивації*. При цьому йдеться про суттєвий вплив зворотного зв'язку на формування внутрішньої мотивації: за позитивного зворотного зв'язку внутрішня мотивація збільшується, за негативного — зменшується. Внутрішня мотивація зменшується або зовсім зникає також і в ситуації зовнішнього контролю та обмеження спонтанності. Таким чином, можна припустити, що якість зворотного зв'язку, зовнішній контроль та обмеження можуть впливати на розвиток мотивації в учнів²³.

Крім того, мотивацію до лідерства, з огляду на специфіку феномену лідерства, можна розглядати як прояв *соціально орієнтованих мотивів*, серед яких виокремлюють декілька груп¹³:

1) мотиви відповідності соціальним очікуванням (виконання соціальної ролі (зокрема, лідера) вимагає цілком визначеної соціальної поведінки, мотивом якої є відповідність цій ролі, прагнення відповідати її вимогам, саме тому лідером може стати лише той, хто має бажання виконувати цю роль);

2) мотиви, пов'язані із соціальними почуттями, що мають найбільш питому вагу з-поміж усіх мотиваційних конструктів (мотиви, предметом яких є реальне переживання чи уникнення переживання почуттів до інших людей, до взаємодії та спілкування з ними);

3) мотиви, пов'язані із моральними нормами (мотиви наслідування власних моральних норм; мотиви дотримання моральних норм інших людей; неперсоніфікована форма таких мотивів, зафіксована у свідомості юнаків у вигляді афоризмів, фразеологізмів, крилатих фраз та мовних штампів тощо);

4) мотиви зовнішньої оцінки (прагнення до позитивної оцінки з боку осіб із референтної для певного юнака групи, зокрема, дорослих людей, основою якої є одна з базових потреб особистості — потреба суспільного визнання);

5) мотиви самоствердження (прагнення юнаків виділитися, продемонструвати свою перевагу над іншими, самоствердження з-поміж ровесників; з-поміж лідерів; у власних уявленнях тощо).

⁶ Елесеєв О. П. Практикум по психологии личности / О. П. Елесеєв. — СПб. : Питер, 2000. — 560 с. — С. 192.

²³ Чирков В. И. Самодетерминация и внутренние мотивы поведения человека / В. И. Чирков // Вопросы психологии. — 1996. — № 3. — С. 116–121.

¹³ Маркова А. К. Формирование мотивации учения / А. К. Маркова, Т. А. Матис, А. Б. Орлов. — М. : Просвещение, 1990. — 192 с. — С. 11–12.

Саме тому мотивація до лідерства в учнів ЗПО зумовлена прагненням дотримуватися власних моральних уявлень, відповідати не лише соціальним очікуванням, вимогам соціальної ролі, а й власним уявленням про себе. Відповідно формування й розвиток мотивації лідерства учнів сприяє засвоєнню ними соціально-моральних норм, їхньому самовизначенню, самоствердженню, самореалізації, впевненості в собі²⁴.

Оскільки спрямованість мотивації визначається властивостями особистості та їхньою самооцінкою⁹, на процес формування мотивації до лідерства значною мірою впливають *властивості особистості*. Наприклад, владність чи страх відповідальності можуть обумовити стихійне формування стилю лідерства (авторитарного, демократичного, ліберального), характеристикою якого є єдиновладне або групове ухвалення рішення. Як зазначає Є. Ільїн⁹, особистості, схильні до демократичного стилю, мають більшу полезалежність, ніж ті, що схильні до ліберального та авторитарного стилів. У «автократів» більш виражена спрямованість на результат діяльності, а в «лібералів» — на процес діяльності. У «демократів» більш виражена схильність до альтруїзму, а в «автократів» та «лібералів» — до егоїзму.

Загалом, за К. Марковою, формування мотивації передбачає не закладення нових мотивів і цілей у свідомості учня, а створення йому таких умов і ситуацій розгортання активності, за яких бажані мотиви й цілі складаються й розвиваються з урахуванням і в контексті попереднього досвіду, індивідуальності, внутрішніх прагнень самого учня¹³.

На наш погляд, формування мотивації до лідерства учнів ЗПО є важливою складовою комплексної системи розвитку лідерських якостей учнів, що має складатися із двох самостійних, однак тісно взаємопов'язаних етапів. Перший етап спрямований на виявлення учнів, які володіють лідерськими якостями. Важливість цього етапу пов'язана з тим, що зовсім небажаним є наявність у колективі потенційних лідерів, які не мають можливості для самореалізації, оскільки, не реалізувавшись у сфері своєї учнівської діяльності, вони можуть шукати цього в інших сферах, часто перетворюючись на «антилідерів». Важливо пам'ятати, що потенційний учень-лідер зазвичай прагне реалізувати свій лідерський потенціал, і від психолога, педагогів та майстрів виробничого навчання залежить, буде цей потенціал спрямовано на користь чи на шкоду колективу ЗПО.

Реалізація етапу виявлення учнів, які мають лідерські якості, повинна починатися з перших днів навчання, проводитися переважно на рівні груп і здійснюватися, на нашу думку, психологом, класним керівником та майстром виробничого навчання. Важливо з перших днів навчання залучити учнів до

²⁴ Ягоднікова В. В. Формування лідерських якостей старшокласників в особистісно орієнтованому виховному процесі загальноосвітньої школи : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 / В. В. Ягоднікова ; Південноукр. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. — Одеса, 2005. — 215 с. — С. 62.

⁹ Ильин Е. П. Мотивация и мотивы / Е. П. Ильин. — СПб. : Питер, 2000. — 512 с. — С. 111; 112.

¹³ Маркова А. К. Формирование мотивации учения / А. К. Маркова, Т. А. Матис, А. Б. Орлов. — М. : Просвещение, 1990. — 192 с. — С. 92.

різноманітної діяльності (спортивної, творчої, організаційної, пізнавальної тощо), що урізноманітнює можливості виявлення лідерського потенціалу.

Цілеспрямоване формування активу учнівської групи сприяє визначенню лідерів, тому майстрам виробничого навчання спільно з класними керівниками рекомендується брати участь у виборі офіційного активу групи першокурсників.

Наступний етап розвитку мотивації до лідерства реалізується в процесі роботи інженерно-педагогічного колективу ЗПО з учнями-лідерами під час тренінгів та в процесі роботи учнівського самоврядування.

Як відомо, у психолого-педагогічній літературі тренінг розглядають як: 1) метод впливу або навмисних змін психологічних особливостей людини, групи; 2) метод соціалізації, розвитку комунікативної компетентності, навичок міжособистісного спілкування; 3) метод коригування ціннісних морально-етичних установок і пов'язаного з ними внутрішнього психологічного почуття; 4) метод досягнення інсайту завдяки програванню учасниками соціальних і професійних ролей; 5) метод створення умов для саморозкриття, самореалізації та самостійного пошуку способів вирішення власних психологічних проблем¹⁷.

Зазвичай основою тренінгу є триада: поповнення знань, розвиток умінь та формування ціннісних ставлень, аксіосфери в цілому. Опанувати цю триаду, на думку вчених, можна по-різному: несвідомо (психодинамічний підхід), за безумовного визнання й прийняття себе таким, яким ти є, за усвідомлення учасниками унікальності й цінності свого існування (гуманістичний підхід) або обираючи певні еталони поведінки (поведінковий підхід).

Тому фактично тренінг — метод активного навчання, ознакою якого є цілеспрямована діяльність тренера та учасників, сукупність різноманітних методик та прийомів, система навчальних ігор з метою трансляції знань, розвитку вмінь та навичок, необхідних способів діяльності, а також опанування будь-якого складного виду діяльності тощо (Д. Бьорн, П. Девіс, О. Євтихов, Ю. Ємельянов, М. Ринволукрі та ін.).

Особливістю тренінгу є поєднання якостей гри і навчально-діагностичного процесу. У тренінгу, як у грі, учасники програють різні ситуації, можливі моделі міжособистісного спілкування. Як у навчально-діагностичному процесі, учасники здобувають знання про самих себе, об'єктивну інформацію про свою роль і місце у групі, вчаться управляти власним емоційним станом.

Тренінг у процесі розвитку мотивації до лідерства та лідерських якостей учнів ЗПО виконуватиме такі функції:

- навчально-виховну (здобуття сукупності інтегрованих знань та вмінь застосувати їх поза групою, виховання емоційно-ціннісного ставлення до лідерства);

¹⁷ Перовская Л. Теоретические и методологические проблемы социально-психологического тренинга / Л. Перовская. — М. : Изд-во Москов. ун-та, 1982. — 223 с.

- мотиваційно-спонукальну (спрямованість мотиваційно-ціннісної сфери учнів на лідерство; заохочення та здобуття знань, досягнення успіхів у навчальній та майбутній професійній діяльності, самовдосконалення, здобуття перемоги, праця в команді, досягнення поваги інших);
- освітню (розширення світогляду, підготовка до здійснення професійної діяльності);
- розвивальну (гармонійний розвиток лідерських якостей, внутрішньої і зовнішньої свободи);
- комунікативно-компенсаторну (формування ціннісного ставлення до спілкування, комунікативних умінь, емпатійної культури, оцінювання себе як суб'єкта взаємодії, уміння працювати в команді в системі міжособистісних відносин, активізація невербальних умов спілкування);
- релаксаційну (створення доброзичливої атмосфери на занятті, зняття емоційного напруження, «організація успіху»).

У процесі тренінгу відбувається накопичення учнями знань про сутність лідерства, формування лідерського світогляду, отримання досвіду лідерської взаємодії, що зумовлюватиме їхнє успішне входження в професійне життя в майбутньому.

Під час упровадження тренінгу в процесі розвитку мотивації до лідерства важливу роль відіграє адекватний зворотний зв'язок (його об'єктивність, неупередженість, цілеспрямованість своєчасність), адже від наслідків адекватної реакції співбесідника, розвиненого вміння слухати залежать правильність сприйняття і розуміння інформації, ефективність комунікації тощо²¹. Зворотний зв'язок зумовлює коригування самооцінки людини щодо власної компетентності, завдяки чому вона може бути зорієнтована на подолання перешкод, на успішний результат, чи, навпаки (внаслідок неадекватності) на уникання жодної активності чи агресію.

Розвиток мотивації до лідерства і лідерських якостей загалом неможливий без розвитку рефлексії, адже, як зазначає С. Рубінштейн, розуміючи себе, людина творить своє життя, реалізується в діяльності, в побуті, що найповніше відображає її сутність. Особистість, що розвивається, постійно перебуває в стані самопізнання. Вона є здатною до рефлексії, що допомагає їй виходити за межі безпосередніх життєвих ситуацій, переносити центр уваги із ситуативного на істотне, опосередковане, переходити від розвитку окремих психічних можливостей до узагальнення й розвитку цілісності свого «Я»¹⁷. Тому І. Бех зазначає, що розгортання рефлексії (мислення, спрямованого на мотивацію вчинку) та волі суб'єкта розкриває прогресивні зміни морально-

²¹ Теория и практика общения : учеб. пособие для студ. учреждений сред. проф. образования / О. П. Панфилова. — М. : Академия, 2007. — 288 с. — С. 92.

¹⁷ Перовская Л. Теоретические и методологические проблемы социально-психологического тренинга / Л. Перовская. — М. : Изд-во Москов. ун-та, 1982. — 223 с. — С. 110.

духовних актів особистості, унаслідок чого вона діє вільно і морально відповідально².

Рефлексія — передумова здатності до саморегуляції — передбачає розвиток у індивіда, з одного боку, вміння критично ставитися до себе, а з іншого, — усвідомлювати свої недоліки і ставитися до них спокійно, без почуття провини або сорому, сприймаючи себе як особистість, яку можна самому вдосконалювати. Саме під час рефлексії людина формує і розвиває свої цілі діяльності, поведінку спілкування, споглядання й інші види активності; усвідомлює свої вчинки як вільні моральні діяння, за які відповідає перед собою і суспільством⁴. Тому у процесі тренінгу розвитку мотивації до лідерства важливим є використання спеціальних вправ на рефлексію, що передбачають осмислення учнями ЗПО свого лідерського потенціалу й досвіду його реалізації.

Висновки

У процесі розвитку лідерських якостей учнів ЗПО важливим є розвиток мотивації до лідерства з урахуванням особливостей юнацького віку.

Мотивація до лідерства як складова мотиваційної сфери характеризується: 1) прагненням до успіху; 2) станом внутрішньої вмотивованості особистості, 3) соціальною орієнтованістю, 4) зумовленістю властивостями особистості та її самооцінкою. Вона відображається в учнів ЗПО у сукупності їхніх ставлень (до загальногрупової діяльності, її мети та процесу, до загальногрупових та власних цінностей та їх реалізації, до групи, процесу її функціонування та розвитку, до самого себе, як суб'єкта діяльності та члена групи), зумовлює їхню активну діяльність та поведінку, їхню наполегливість, самостійність, ініціативність у досягненні навчально-професійних цілей.

Формування мотивації до лідерства доцільно здійснювати в два етапи: 1) діагностичний, на якому виявляються цінні для ЗПО потенційні лідери; 2) процес сприяння роботі учнівського самоврядування та, паралельно, спеціально організовані тренінги, в яких особливої ваги набувають адекватний зворотний зв'язок та рефлексія лідерського досвіду.

Перспективи подальшого дослідження полягають у розробленні та апробації методики діагностики лідерських якостей учнів ЗПО, визначення рівня їхньої сформованості. Доцільним також уявляється вивчення психологічної готовності інженерно-педагогічних працівників до розвитку лідерських якостей учнів ЗПО, що сприятимуть підготовці впевнених та цілеспрямованих, ініціативних та самостійних, відповідальних та ефективних майбутніх працівників.

² Бех І. Д. Виховання особистості: сходження до духовності : наук. вид. / І. Д. Бех. — Київ : Либідь, 2006. — 272 с. — С. 19.

⁴ Васильєв І. А. Аналіз когнітивного підходу в зарубіжних теоріях мотивації / В. А. Васильєв, М. Ш. Магомед-Эминов // Вопросы психологии. — 1986. — № 5. — С. 161–168.

Список використаних джерел

1. Берн Э. Игры, в которые играют люди. Люди, которые играют в игры / Э. Берн. — М. : Прогресс, 1988. — 400 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості: сходження до духовності : наук. вид. / І. Д. Бех. — Київ : Либідь, 2006. — 272 с.
3. Большаков В. Психотренинг: социодинамика, упражнения, игры / В. Большаков. — СПб. : Речь, 1996. — 264 с.
4. Васильев И. А. Анализ когнитивного подхода в зарубежных теориях мотивации / И. А. Васильев, М. Ш. Магомед-Эминов // Вопросы психологии. — 1986. — № 5. — С. 161–168.
5. Воронова С. В. Психологічні особливості мотивації досягнення випускника школи інтернату : дис. ... канд. психол. наук : спец. 10.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / С. В. Воронова. — Київ, 2003. — 260 с.
6. Елесеєв О. П. Практикум по психологии личности / О. П. Елесеєв. — СПб. : Питер, 2000. — 560 с.
7. Зайцева Т. Теория психологического тренинга / Т. Зайцева. — СПб. : Речь, 1995. — 168 с.
8. Знаков В. В. Понимание как проблема человеческого бытия / В. В. Знаков // Психологический журнал. — 2000. — Т. 21, № 2. — С 7–15.
9. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы / Е. П. Ильин. — СПб. : Питер, 2000. — 512 с.
10. Кристофер С. Тренинг лидерства / С. Кристофер, Л. Смит. — СПб. : Питер, 2002. — 320 с.
11. Лактионова Г. Лидер будущего: новое видение стратегии и практика / Г. Лактионова, И. Зверева, Л. Старикова // Практична психологія та соціальна робота. — Київ, 2002. — № 3. — С. 33–35.
12. Леонтьев А. Н. Проблемы развития психики / А. Н. Леонтьев. — 3-е изд. — М. : Изд. МГУ, 1972. — 432 с.
13. Маркова А. К. Формирование мотивации учения / А. К. Маркова, Т. А. Матис, А. Б. Орлов. — М. : Просвещение, 1990. — 192 с.
14. Маслоу А. Психология бытия / А. Маслоу. — М., 1997. — 341 с.
15. Морозов А. В. Деловая психология / А. В. Морозов. — СПб. : Союз, 2000. — 576 с.
16. Нартова-Бочавер С. К. Экспериментальное исследование ситуационной изменчивости мотивации помощи / С. К. Нартова-Бочавер // Психологический журнал. — 1992. — Т. 13, № 4. — С. 15–24.
17. Перовская Л. Теоретические и методологические проблемы социально-психологического тренинга / Л. Перовская. — М. : Изд-во Москов. ун-та, 1982. — 223 с.
18. Райс Ф. Психология подросткового и юношеского возраста / Ф. Райс. — СПб. : Питер, 2000. — 624 с.
19. Рубинштейн С. Я. Основы общей психологии / С. Я. Рубинштейн. — 2-е изд. — М. : Учпедгиз, 1946. — 475 с.

20. Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание / С. Л. Рубинштейн. — М., 1957. — 328 с.
21. Теория и практика общения : учеб. пособие для студ. учреждений сред. проф. образования / О. П. Панфилова. — М. : Академия, 2007. — 288 с.
22. Толковый словарь иностранных слов / сост. Л. Крысин. — М. : Русский язык, 1990. — 624 с.
23. Чирков В. И. Самодетерминация и внутренняя мотивами поведения человека / В. И. Чирков // Вопросы психологии. — 1996. — № 3. — С. 116–121.
24. Ягоднікова В. В. Формування лідерських якостей старшокласників в особистісно орієнтованому виховному процесі загальноосвітньої школи : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 / В. В. Ягоднікова ; Південноукр. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. — Одеса, 2005. — 215 с.
25. Murrey H. A. Exploraion in personality / H. A. Murrey. — N.Y. : Oxford Univ. Press, 1938. — 751 p.

Oksana Pavlyuk

MOTIVATION TO LEADERSHIP OF VOCATIONAL SCHOOLS STUDENTS: ESSENCE AND STAGES OF FORMATION

In the article the essence of motivation is considered in view of various scientific approaches. The expediency of development of leadership qualities of vocational schools students and the corresponding motivation with account of peculiarities of juvenile age is established. The distinctive features of motivation to leadership as a component of the motivational sphere are determined, which are conditioned by the personality traits and self-esteem, connected with the state of its internal motivation, social orientation, aspiration for success, etc. It is shown that motivation to leadership is reflected in the vocational schools students in the totality of their attitudes (to the general group activity, its purpose and process, to the general group and own values, their implementation, to the group, the process of its functioning and development, to himself as the activity subject and member of the group), and it determines their active activity and behavior of students, their persistence, independence, initiative in achieving educational and professional goals.

Stages of formation of motivation to leadership of vocational schools students are described. The expediency of introduction of special training in the process of motivation development to leadership of vocational schools students is shown. Motivation to leadership as a component of the motivational sphere is characterized by: 1) the desire for success; 2) the state of internal personality motivation, 3) social orientation, 4) dependence of individual properties and his self-esteem. It is reflected in the vocational schools students in the totality of their attitudes (to the general group activity, its purpose and process, to the general group and own values, their implementation, to the group, the process of its functioning and development, to himself as the activity subject and member of the group), and it determines their active activity and behavior of students, their persistence, independence, initiative in achieving educational and professional goals.

Formation of motivation to leadership is expedient to carry out in two stages: 1) diagnostic, which reveals valuable for the vocational school potential leaders; 2) in the process of promoting the work of students' self-government and, in parallel, in specially organized trainings, where an adequate feedback and reflection of leadership experience becomes particular important.